

АКТИВІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ САМОРЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АВАНГАРДНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті розглянуто особливості переходу авангардної економіки до етапу розвитку, проаналізовано фактори активізації механізмів її саморегулювання за умов сучасного типу економічного зростання.

В статье рассмотрены особенности перехода авангардной экономики к этапу развития, проанализированы факторы активизации механизмов ее саморегулирования в условиях современного типа экономического роста.

In the article the features of transition of avanguard economy to the stage of development are considered, the factors of activation of mechanisms of her self-regulation are analysed in the conditions of modern economic growth.

Ключові слова: авангардна економіка, сучасний тип економічного зростання, демографічні виклики, капіталізм, саморегулювання.

Становлення та розвиток авангардної економіки невід'ємно пов'язані з висхідною економічною динамікою: будучи імпульсованими нею, вони одночасно імпульсують її. Отже забезпечення економічного зростання сприяє позитивній авангардно-економічній динаміці, а створення комфортних умов розвитку авангардної економіки стає запорукою руху національної економіки за висхідною траєкторією. Проте категоріальна нетотожність економіки та авангардної економіки постулює диферентність механізмів активізації їх зростання та розвитку. Сутнісні відмінності між ними визначають обмеженість інструментального потенціалу механізму саморегулювання економіки для розв'язання комплексу проблем самозбереження, самовідтворення, самореферентності, що постають перед авангардною економікою. Розв'язання даної проблеми набуває особливої актуальності з огляду на перманентно зростаючу роль авангардної економіки в забезпеченні посткризового відновлення економіки.

Спроби розв'язати проблему активізації розвитку нової, авангардної економіки знаходять відображення в численних працях іноземних та вітчизняних науковців. Зокрема, розробки Ю. Бажала, Н. Грущинської, Т. Загорної, М. Кастельса, С. Кузнеця, Л. Мяснікової, І. Стрелець, П. Химнена та багатьох інших знаних науковців присвячені даній проблематиці [1; 4; 9; 11]. Проте фундаментальні підґрунтя активізації механізмів саморегулювання авангардної економіки й досі залишаються недостатньо з'ясованими. Чи необхідним у даному ракурсі є втручання держави? Виступить останнє в ролі каталізатора авангардно-економічного розвитку або чинитиме стримуючий, перешкоджаючий вплив? На ці питання однозначної відповіді сучасна економічна наука не надає.

Тож виникає необхідність виявити передумови активізації механізмів саморозвитку та саморегуляції авангардної економіки, визначити основні фактори, що забезпечили перехід авангардної економіки в своїй еволюції до

етапу розвитку, особливості розгортання цих процесів в коеволюційному зв'язку з процесами розвитку «традиційної» економіки.

Метою статті є розкриття фундаментальних передумов активізації розвитку авангардної економіки, виявлення внутрішніх причин її переходу до нового етапу еволюції, з'ясування базових важелів її саморегулювання.

Висхідна економічна динаміка ніколи не була та не є іманентним атрибутом руху будь-якої національної економіки. Протягом тисячоліть обсяги випуску залишались майже константними в подушному вимірі, корелюючи в абсолютному вимірі із зростанням чисельності населення. Так, за твердженням В. Мельянцева, «середні показники національного доходу на душу населення в ханському Китаї і Римській імперії досягали 340-400 та 300-400 дол. (у відносних цінах 1980 року)» [6, с.56]. Зміни цих показників протягом наступних століть набували тимчасового, абераційного характеру (наприклад, швидке економічне зростання в Китаї XI-XII ст. чи в містах Європи у X-XI ст.), в тривалій перспективі вони залишались стабільними й були перевищені на планетарному рівні лише на початку XIX ст., а в Китаї – у середині XX ст. [3]. Економічне зростання було вкрай загальмованими, переривчастим під потужним впливом екзогенних, позаекономічних факторів. Паростки позитивної економічної динаміки виявлялись дуже непевними під тиском зовнішніх загроз, значні території майже повністю обезлюднювались, втрачаючи своє населення під час війн та пандемій. Подібна збалансована депопуляція обумовлювала зростання популярності серед залишків населення хіліастичних поглядів, віри в наближення апокаліпсису, виступаючи важливим фактором демотивації активної економічної діяльності. В цих обставинах змінювалась модальність ідеї матеріального добробуту, дискредитувалась сама можливість досягнення заможного, економічно комфортного життя як результату наполегливої праці та генерації й впровадження технологічних новацій. Актуалізувалась пасивна програма виживання, яка навіть за наявності передумов покращання життя вимагала слідування настановам: «Не роби спроб змінити свій стан, якщо ти маєш можливість звільнитись, не користуйся нею» [5].

Натомість гедоністична програма набувала маргінального статусу, стаючи в аспекті реалізації прерогативою вкрай незначних прошарків населення. Зрозуміло, що програма виживання передбачала як у виробничому, так й споживчому ракурсах застосування усталених засобів досягнення мети, підтримуючи технологічну консервацію та створюючи досить несприятливі умови для розширеного відтворення. Подібна технологічно низькорівнева квазістабілізація в межах традиційних аграрних суспільств [10] тимчасово майже нівелювала потужність механізмів генерації нового, стаючи на перешкоді висхідній еволюції авангардної економіки. І саме в таких умовах «стабільного, повільно-мінливого аграрного суспільства» тривалий час жила «переважна частина світового населення» [3, с.21].

Кардинальні зміни відбулись лише протягом останніх століть. Саме в цей період економічна динаміка хоч й не набула ані монотонного, ані тим більш одновекторного характеру, проте в довгостроковому розрізі кут нахилу її згладженої функції почав демонструвати позитивні значення. Для цілої низки країн став притаманним, за визначенням С.Кузнеця, «сучасний тип економічного зростання», ознаками якого є: 1) високі темпи зростання подушного обсягу випуску; 2) збільшення продуктивності праці, темпи зростання якої багатократно перевищують показники минулого; 3) прискорена структурна трансформація економіки з швидким скороченням питомої ваги аграрного виробництва на користь промислового з наступним відбуттям терціарної революції; 4) стрімка соціальна модернізація, секуляризація та урбанізація; 5) нові комунікаційні технології надають можливість економічно провідним країнам розповсюдити та посилити свій вплив на весь світ, тим самим сприяючи його єднанню та розвитку за уніфікаційно-орієнтованою траєкторією; 6) швидке економічне зростання притаманне лише окремій когорті країн, в більшості ж країн рівень виробництва не досягає мінімально можливого рівня [11].

При цьому слід зазначити, що етапи функціонування та розвитку авангардної економіки припали саме на часи масованого переходу національних економік досить значної кількості країн до висхідної траєкторії в своїй динаміці. Зростання випуску з одночасним збільшенням продуктивності обумовили полегшення для більшості споживачів розв'язання проблеми задоволення базових потреб. Тим самим відкрились можливості для генерування та реалізації нових, неіснуючих доти потреб – потреб, які ще не отримали свого матеріального втілення в певних благах. Тогочасний рівень розвитку продуктивних сил вже надавав можливість речового закарбування таких потреб, виробництва нових благ, що мали задовольнити бажання споживачів одержати якісно розширені консумаційні набори. Індустріальна та терціарна революції, які відбулися у результаті еволюційних процесів у межах авангардної економіки, одночасно відкрили шлях швидкому розвитку авангардної економіки, її легітимізації як самостійного явища.

Втім, вихід авангардної економіки на чільні позиції, її сучасна домінація є не тільки результатом «раптового» зростання продуктивності праці в процесі переходу національних економік Заходу до сучасного типу економічного зростання. Останні етапи еволюції авангардної економіки нерозривно тісно пов'язані з процесами, що відбувались на теренах Європи між XV та XVIII ст., а саме, як зазначав Ф. Бродель, – процесами становлення капіталізму [2, с.50-51]. Нетипові, різкі зміни в демографічній площині – виникнення контрастного дисбалансу в співвідношенні між кількістю осіб, зайнятих виробництвом промислово-ремісничої продукції, та кількістю її споживачів за майже незмінного рівня розвитку продуктивних сил – мали неоднозначні наслідки. Стрімке скорочення під час «Чорної пошесті» XIV ст. населення, зайнятого у

ремісничому виробництві, особливо в порівнянні з кількістю споживачів їхньої продукції, та дисбаланс між обсягом виробництва промислової продукції й попитом на неї на нових ринках, відкритих внаслідок «Великих географічних відкриттів» XV-XVI ст. позначили реперні точки переходу від етапу становлення до етапу функціонування авангардної економіки.

З одного боку, нерівномірне в класовому розрізі скорочення населення в часи пандемії чуми охопило, насамперед, країни Західної та Центральної Європи, разом з притаманними їм особливостями соціальної стратифікації, специфіки архітектурних уподобань та відмінностей кліматичних умов. З іншого, дефіцит промислової продукції набув особливої актуальності в країнах, що були активними провідниками колоніальної експансії, які географічно розташовані у Західній Європі. Тож не дивно, що саме в країнах, перед якими двічі поспіль за історично вкрай невеликий проміжок часу поставала необхідність швидкого пошуку ефективної відповіді на потужні виклики, вперше відбувається перехід до другого етапу еволюції авангардної економіки. Скандинавські країни, переважна більшість країн, розташованих на теренах Священної Римської Імперії, майже не потерпали від виклику «Великих географічних відкриттів». У країнах же басейну Середземного моря виклик «Чорної пошесті» не набув свого специфічного забарвлення – кліматичні умови забезпечили збалансоване скорочення кількості і виробників, і споживачів.

Саме Британські острови, історичні Нідерланди та Франція опинились під тиском подвійного удару нетипових демографічних викликів. Тож навряд чи можна вважати простим збігом обставин, що саме на цих теренах вперше розпочався перехід авангардної економіки до етапу функціонування. Нагальна потреба в швидкій та адекватній відповіді на катастрофічні виклики та непридатність для цього наявного арсеналу традиційного інструментарію розв'язання проблем обумовила пошук альтернатив та призвела до «поступового усвідомлення практичної користі від чистої науки», ставши «важливим фактором розвитку Західної Європи» [7, с.99]. Лише радикальні технологічні трансформації, суттєві метаморфози в організації праці, розробка та впровадження кардинально нових технологій стали запорукою успішного подолання економічних наслідків демографічних криз. За твердженням Д. Норта, саме розміри ринку є «найважливішим фактором інновацій та технологічних змін» [2, с.99] і саме його величина стрімко змінювалась під час європейських демографічних криз XIV (у відносному вимірі в результаті скорочення кількості виробників) та XV-XVI ст. (як наслідок абсолютного зростання кількості споживачів). Необхідність закріплення прибутковості інновацій сприяла «розвитку патентного права, законів про комерційну тайну та інших нормативних актів», що мало результатом утворення «промисловості винаходу» [2, с.100], становлення її як невід'ємної складової розвитку сучасної Західно-християнської цивілізації.

Одночасно різкі демографічні зміни залишили рельєфний відбиток і в інституціональному зрізі. Інститути феодального ладу відживали своє, їх адекватність новим умовам викликала сумнів. Брак сільськогосподарських робітників у постпандемічні часи зумовив занепад кріпосництва, перехід феодала та селянина від відносин примусу до відносин угоди, що послідовно отримало неформальне та формальне інституціональне закріплення. Нова демографічна криза ще більше посилила перевагу на користь селян, зумовивши трансформацію соціального контракту між нобілітетом та селянством на звичайні індивідуалізовані ринкові контракти між землевласниками та орендарями. Визрівання капіталістичного способу виробництва в надрах феодалізму отримує оявлення, знаходячи спочатку вираз в інкрементальних пертурбаціях інституціонального середовища, з наступною дискретизацією нової реальності. Становлення та розвиток капіталізму стає невід'ємним тлом подальшої еволюції авангардної економіки. При цьому він виявився не нейтральним фоном, інертним у контексті поступового авангардного піднесення, зростання значення та питомої ваги авангардної економіки, а набув ознак протагоніста, активно сприяючого її поширенню, стаючи одним з наріжних каменів наступної легітимізації нової економіки як самостійного явища.

З одного боку, розгортання подібних подій начебто стає свідченням необхідності зростання ролі держави, посилення її позицій хоча б в полі конституювання правил економічної гри, зростання її значення як модератора, більш-менш незаангажованого арбітра в наростаючих суперечностях між акторами функціонуючої авангардної економіки. Саме на державу покладалась функція забезпечення недоторканості прав власності і саме вона мала сприяти мінімізації трансакційних витрат при переході цих прав від виробника до споживача чи іншого виробника. Як рух економіки за висхідною траєкторією, так і функціонування, а надалі й розвиток авангардної економіки представляються маловірогідними за припущення щодо усунення держави як самостійного важливого гравця з реалізації даних процесів.

З іншого боку, індустріальна цивілізація ініціювала «невпинний науково-технологічний активізм, ідеологію економцентризму і невтримного споживацтва» [8, с.50], що апіорі вимагає і матиме одним з наслідків посилення ролі та питомої ваги авангардної економіки. За цих умов додаткове втручання держави, порушуючи принципи парето-ефективності, ставатиме на заваді реалізації оптимального сценарію розвитку авангардної економіки. Специфіка «сучасного типу економічного зростання» сприятиме активізації іманентних авангардній економіці (як явищу автопоетичної природи) механізмів саморегулювання. Апелювання щодо можливості обрання при цьому неефективних траєкторій руху (на кшталт прикладів «ефекту Qwerty») не витримують критики – механізми саморегулювання мають щодо цього дієві запобіжники.

Результатом дослідження стало розкриття історичної специфіки розвитку авангардної економіки, визначення основних передумов її переходу до сучасного етапу еволюції, зв'язку авангардно-економічних перетворень з демографічними процесами та становленням капіталізму, виявлення змістовних засад механізму саморегулювання авангардної економіки та напрямів його активізації. Подальше дослідження має розкрити специфіку активізації механізмів саморегулювання авангардної економіки в цивілізаційному та національному ракурсах.

Список використаних джерел:

1. Бажал Ю.М. Знаннева економіка: теорії і державна політика / Ю.М. Бажал // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 3. – С. 71-76.
2. Бродель Ф. Динамика капитализма /Ф. Бродель. – Смоленск: Полиграмма, 1993. – С. 50-51.
3. Гайдар Е. Т. Долгое время. Россия в мире: очерки экономической истории / Е.Т.Гайдар. – М.: Дело, 2005. – 656 с.
4. Грушинська Н.Н. Мережева економіка в інформаційно-інноваційному полі сучасної цивілізації / Н.Н. Грушинська // Академічний огляд. – 2012. – № 1 (36). – С. 36-42.
5. Донини А. У истоков христианства (от зарождения до Юстиниана) /А.Донини. – М.: Политиздат, 1989. - 365 с.
6. Мельянцеv В. Восток и Запад во втором тысячелетии: экономика, история и современность / В. Мельянцеv. – М.: Изд-во МГУ, 1996. – С. 56.
7. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д.Норт. – М.: Фонд экономической книги «Начала», 1997. – С. 99-100.
8. Толстоухов А.В. Глобальный социальный контекст и континуум глобального эко-будущего / А.В. Тостоухов // Вопросы философии. – 2003. – № 8. – С. 50.
9. Химанен П. Информационное общество и государство благосостояния: финская модель / П.Химанен, М. Кастельс. – М.: Логос, 2002. – 224 с.
10. Bairoch P. New Estimates on Agricultural Productivity and Yields Developed Country / P. Bairoch, A. Bhadury, R. Skarstein / Economic Development and Agricultural Productivity. – Cheltenham, 1997. – P.45 – 64.
11. Kuznets S. Modern Economic Growth: Rate, Structure and Spread / S. Kuznets. – New Haven, London: Yale University Press, 1966.